

YOSHLARNING DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA FALSAFANING AHAMIYATI

Muxammadiyeva Oliy Narzullayevna

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti
f.f.d PhD dotsenti, email: oliya.muxammadiyeva@tiaid.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada yoshlar tarbiyasida falsafaning o'rnini haqida fikr yuritilgan bo'lib, turli olimlarning qarashlarida yoshlar axloqiy tarbiyasi masalalarining yoritilishiga keng e'tibor qaratilgan. Sharqona tarbiyaning falsafiy mazmuni ochib berilgan. Sharq mutafakkirlarining tarbiya borasidagi fikrlaridan misollar keltirilib, ma'naviy asoslari tadqiq qilingan.

Kalit so'zlari: Ta'lim, tarbiya, milliy tarbiya, fazilat, xususiyat, psixologik qonuniyat axloq, illat, tahdid, ma'naviyat, ma'rifat.

Yangi O'zbekiston sharoitida kelajagimiz poydevori bo'lgan yoshlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalashda sog'lom ijtimoiy-ruhiy muhitni yaratib berishga katta ahamiyat berib kelinmoqda. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirmasdan turib, xalqimiz hayoti va turmushi yuksalishida hamda mamlakatimiz taraqqiyotida muvaffaqiyatlarga erishish qiyin. Qolaversa, ma'naviyat davlat ahamiyatiga molik masalaga aylandi. Sog'lom kishi deganda, faqat jismoniy sog'lomlikni emas, balki sharqona axloq-odob va umumbashariy g'oyalari ruhida kamol topgan insonni tushunamiz. Sharqona axloq-odob va umumbashariy g'oyalarni ongiga singdirib olgan yoshlar yuksak ma'naviyatli kishilardan hisoblanadi.

Bugungi kunda millatimiz "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" g'oya asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Mazkur g'oya ta'lim-tarbiya tizimiga ham o'zining aniq, qat'iy talablarini qo'ymoqda. Ushbu talablar doirasida davlatimizda ta'lim sohasida pedagoglarning moddiy-ma'naviy sharoiti tubdan yaxshilanib, ta'lim sifatini oshirishning zamonaviy texnologiyalari joriy qilinmoqda.

Tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak ma'naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi.

Bugungi kunda O'zbekistonda yoshlar tarbiyasini milliy va zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar falsafiy qonuniyatlar asosida shakllantirishni, fazilatlar va asosli talab etmoqda.

Milliy tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarini kafolatli shakllantirishda uning falsafiy qonuniyatlarini o'rganish, mazkur masalada oila, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta, o'rta maxsus kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik hamkorlik va uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi.

Milliy tarbiya haqida gap ketganda beixtiyor taniqli ma'rifatparvar Abdulla

Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir"[1] degan chuqur ma'noli so'zlari inson e'tiborini tortadi. Ko'plab olimlar o'z tadqiqotlarida ma'naviy tanazzulning asosiy omillari bo'yicha qator izlanishlar olib borishdi, har xil qiziqarli tahliliy ma'lutolar ilmiy asoslandi, lekin bularning ichida odamni tashvishga soladigan bir qaraganda e'tiborsizdek tuyiladigan, lekin oqibati tanazzulga, johillikka olib boradigan bir omil, ya'ni oilada farzand tarbiyasiga e'tiborsizlik, uning psixologik qonuniyatlarini bilmaslik illati millatning ma'naviy tannazulining asosi desak hecham mubolag'a bo'lmaydi.

Falsafa o'z funksiyalari (dunyoqarash, tanqidiy, metodologik, aksiologik, bashoratlash, sintetik)ni amalga oshirishda jamiyatda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ijtimoiy-tarixiy jarayonlarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Ta'kidlash joizki, yoshlar axloqiy tarbiyasida o'rta asr Sharq mutafakkirlari qarashlarining roli beqiyosdir. XV asrda Movarounnahr, Eron va Xurosonda ijtimoiy-falsafiy, ma'rifiy fikr taraqqiyotiga ulkan xissa qo'shgan olim Jaloliddin Davoniydir. Bizga ma'lumki, Sharq Uyg'onish davrida, Amir Temur va Temuriylar davrida ilm-fan va madaniyat yuksalgan davr edi. Davoniy ham ushbu davrning ilm-fan va axloqiga ulkan xissa qo'shgan qomusiy olimdir. U Foniylar tahallusi bilan ijod qilgan. Uning she'rlari Eron va Iroqda chop etilgan. Davoniyning eng mashhur asari bu "Axloqi Jaloliy" deb nomlanadi. Mutafakkir o'z asarida yosh avlodni tarbiyalash va uni yaxshi kasb hunar va malakalarni egallashi to'g'risida so'z yuritarkan, avvalo inson jamiyatda, atrofdagilar bilan o'zaro munosabat natijasida kamol topishini uqtiradi.

Husayn Voiz Koshifiy o'zining "Futuvvatnomai Sultoniy yohud javonmardlik tariqati" asarida futuvvat ilmining mohiyati, uning mavzui, kelib chiqishi, piru muridlik, shayxlik va shogirdlik munosabatlari, so'fiylar va futuvvat axliga qo'yiladigan talablar, firqa shartlari, ular kiyadigan liboslari, bosh kiyimlar xulq-odobi haqidagi fikrlar batafsil bayon qilinadi[2, 36b]. Koshifiy futuvvat ilmi to'g'risida so'z yuritarkan, tasavvuf va tavhid ilmining bir bo'laki sifatida ta'riflaydi va uning asosiy mavzusi inson ruhini tarbiyalash deb biladi. "Zero insonning ruhini fazilatli qilib yetishtirish mumkin"[3, 7b], deydi mutafakkir. Allomaning fikricha, futuvvat tariqatiga mansub inson yaxshi axloqli, javonmard, shijoatli, sahovatli, xalq g'amini o'ylaydigan, insonparvar, xushfe'l, kamtar, xokisor, xushfe'l bo'lmog'i zarur deyiladi. Koshifiyning ushbu risolasida, javonmardlik tariqati, uning xususiyatlari, sifatlari shartlari, futuvvat axlining xislatlari, tariqatning maqomlari va boshqalar haqida ma'lumot beradi. Yana mutafakkir javonmardlikning ruknlari haqida gapirib, ular oltita botiniy ruknlardan iborat ekanligini aytadi. Husayn Voiz Koshifiy asarlarini o'z davrining ilmiy tili -fors tilida yozgan bo'lib, undan ko'pgina ilmiy, badiiy tarjima asarlari ham meros qolgan. U falsafa, axloq, tilshunoslik, adabiyotshunoslik siyosat, tarix, kimyo, astronomiya, matematika, musiqa, voizlik, she'r san'ati, din tarixi, fiqh, tibbiyot kabi fanlarga oid 200-dan ortiq asarlar yozganligi manbalardan ma'lum. Allomaning O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Abu Rayxon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik insitutida asarlarining qo'lyozma va toshbosma nusxalari saqlanmoqda. Olim o'z davrining ko'zga ko'ringan iloxiyotchisi bo'lib, Hadisni, Qur'oni Karimni yoddan bilgan, hatto Qur'onga to'rt kitobdan iborat sharh ham yozgan.[4, 30b] Koshifiyning "Axloqi Muhsiniy", "Anvari Suxayli", "Risolati

Xotamiya”, “Futuvvatnomai Sultoni”, “Tasviri Xusayni”, “Javohirnoma” kabi oʻnlab asarlari arab, tatar, eski oʻzbek, urdu, turk, nemis, ingliz, fransuz va boshqa tillarga tarjima qilingan. Bugungi kunda allomaning asarlari Parij, London, Berlin, Sankt–Peterburg, Moskva kabi shaharlarda, Iroq, Turkiya, Eron, Afgʻoniston, Xindiston, Bangladesh va boshqa sharq mamlakatlarining kutbxonalarida saqlanmoqda. Chet yel mamlakatlarida allomaning asarlariga qiziqish XVIII–XIX asrlardayoq juda kuchli boʻlib, Gʻarbiy Ovroʻpaning X.G.Kin, M.Duayt, D.D.Donalʻson, E.Braun, A.A. Arberri, E.S.Kennedi, E.Rozenʻtalʻ, X.Masse, K.S. Lambton, R.Levi, A. M. Shasteri kabi mashhur olimlari Markaziy Osiyo va Eronning XIV–XV asrdagi madaniyati tarixini atroflicha oʻrganganlar va allomaning boy tarixiy merosiga yuksak baho berganlar. Xusayn Voiz Koshifiy Hirot madrasalarida talabalarga taʻlim – tarbiya berib, ularga hamda Xuroson shahri axolisiga axloq–odobdan ham maʼruzalar oʻqigan.

Xulosa qilib aytganda, komil inson taʻlimoti xalqning orzu-istaklari, fikr-oʻylarini aks ettirgan boʻlib, undan koʻzlangan asosiy maqsad xalqni komil inson qilib tarbiyalash, jamiyatga foyda keltirish, turli aqida va toifaga mansub kishilarning ongi-shuuriga ilohiy xislatlar, iymon-eʻtiqod, hamida axloq, goʻzal fazilat va xulq-odob qoidalarini singdirish boʻlgan. Mutasavviflar tomonidan komil insonga xos xususiyatlarning ochib berilishi keyingi allomalar, faylasuflarning asarlari, qarash va gʻoyalarining maʼnaviy asosi boʻldi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019 yil 23 avgust kuni xalq taʻlimi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirishga bagʻishlangan videosektor yigʻilishi <https://www.xabar.uz/talim/shavkat-mirziyoyev-maktablarda-qanday>.
2. Aliqulov X., Nosirov R., Qodirov M., Omonboyeva R., Ashurov A. Tasavvuf taʻlimoti va uning yoshlar tarbiyasidagi oʻrni. Oʻquv qoʻllanma. Andijon. 2005y.
3. Husayn Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai sultoni yohud javonmardlik tariqati.– T.,1994–y.
4. Aliqulov X. Mutafakkirlar axloq va adolat xaqida.T. Adolat. 1995–y.
5. Jabborov X. “Milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik omillari”. Psixologiya ilmiy jurnali, 2021 yil 3-son.
6. Narzullaevna, M. O., & Marjona, N. (2022). Gender Equality Guarantees Women's Rights And Opportunities. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 2, 33-36.
7. Muxammadiyeva, O., & Annaguliyev, J. (2023). The importance gender equality in government ruling. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 9, pp. 21-24).
8. www.pedagog.uz
9. www.edu.uz
10. www.cyberleninka.ru